

Квазіпублічність в освіті як прояв посткультури

Сергій Посохов

Посткультура має чимало характеристик, інколи вони досить строкаті, а то й протилежні за оцінками. Якщо спробувати коротко позначити їх, то це відкидання усталених культурних форм та істин, наголос на відносності, мінливості. Часто маємо такі зсуви в свідомості, які кардинально змінюють традиційні уявлення про красиве й потворне, професійне й аматорське (наприклад, в мистецтві), праве й ліве в політиці і т.д. Значною мірою це стало можливим завдяки медіатизації культури. Новий потужний поштовх надав посткультурі штучний інтелект. Комбінування сюжетів, образів, сенсів тепер здійснюється з неймовірною легкістю та швидкістю. Культурний простір насичений такими продуктами, де часто порушені закони логіки, де помінялися місцями причина й наслідки, де дивним чином можуть поєднуватися історичні епохи та різні стилі. Звісно, при всьому цьому розмаїтті можна помітити й певні «універсальні» елементи, які є ознаками «масової культури».

Звісно, для когось — це дуже небезпечні явища, які знаменують занепад культури, деградацію людства. Хтось навпаки вважає, що таким чином відкрилися додаткові можливості для творчості, що таким чином й відбувається глобалізація культури. Відмова від ієрархії в цінностях бачиться як звільнення людини від обмежень, як фактор становлення незалежності мислення та активного обміну думками, як можливість для будь-якої людини долучитися до таких експериментів і презентувати свою творчість широкому загалу. До речі, на такому тлумаченні цих культурних трансформацій постала та політика, яка отримала

назву DEI (diversity, equity, and inclusion). Певний «культ різноманітності, рівності та інклюзивності» вже зачепив й систему університетської освіти, зокрема в США, де в 2020-х роках навіть були прийняті відповідні закони.

Дійсно, сьогодні складно, навіть неможливо, забезпечити гомогенність та закритість суспільства. Цьому заважають не лише ті механізми, які постали як глобальні (зокрема, складно уявити сучасне суспільство без інтернету). Цьому заважають прагнення людей до самовираження, множинність субкультур та культурних практик, тобто гетерогенність сучасного суспільства. І все ж обмежитися такою констатацією вважаємо недостатньо. Особливо, коли йдеться про освіту, яка зазвичай спирається на традицію, де ієрархічна система вчитель-учень є основою її функціонування, а поняття «авторитет учителя» є базовим. Посткультура руйнує ці принципи. Безумовно, в Україні цей процес ще й обтяжений війною та дистанційною формою освіти, але загальні тенденції подібні. Як норма часу тепер виступає так званий «студентоцентричний підхід», який урівнює викладачів та студентів як учасників освітнього процесу. При цьому, вочевидь, студенти отримали право висловлювати свою думку й стосовно тих речей, які вимагають не лише громадянської позиції, а й досвіду та кваліфікації. Втім, ще важливіше те, що в процесі комунікації студентів та викладачів викладач вже не має морального авторитету апіорі. Значною мірою це обумовлено ставленням до учителя як такого. Промовистим є такий факт з педагогічної практики: під час спецкурсу з історії освіти на пропозицію назвати

ключові слова, які характеризують освіту, жоден з студентів не згадав слово «учитель». Згадували «компетентності», «знання», «навчання», але не учителя... Звісно, це пов'язано з надзвичайно низьким авторитетом шкільного учителя в суспільстві та й рівнем вчителів, але також із тим, що сьогодні знання втратили ареол чогось сакрального, бо здається, що будь-яку інформацію можна самотужки легко знайти в інтернеті, а відповідь на будь-які питання надасть штучний інтелект. Намагання навчальних закладів стати майданчиком для розваг, щоби втримати прихильність учнів та студентів, часто є додатковим діагнозом зниження інтелектуального рівня суспільства. Не дивно, що такі мислителі як Умберто Еко не сумнівалися в тому, що сучасна культура знаходиться в стані кризи. Такі ж думки можна зустріти й стосовно освіти.

Для сучасної культури властивою є тотальна влада симулякра, коли певні «ілюзії» визначають бачення «користі», «прогресу». В ситуації посткультури така влада означає постійні маніпуляції з певними поняттями, образами, твердженнями. Одним із таких широко вживаних в сучасному суспільстві понять є «публічність». Одразу зазначимо, що «публічність» існує не сама по собі, а у бінарній опозиції зі словом «приватність». З'ясування співвідношення цих понять (і процесів) може бути вельми корисним для розуміння сучасного суспільства. Нагадаємо, що ще Ханна Арендт — основоположниця теорії тоталітаризму — зробила висновок про те, що в тоталітарних суспільствах дисбаланс на користь публічності гранично розширює межі втручання держави у життя людини, до мінімуму зводючи можливості прояву людиною себе у приватній сфері. Тобто зародження тоталітарних рухів у ХХ ст. вона пов'язала із феноменом «маси», коли через надмірну публічність формується внутрішній самопримус людей. Здається, що сучасне суспільство вже базується на цьому. Як зазначив Зигмунт Бауман, «все особисте тепер робиться по можли-

вості публічно і потенційно доступне для публічного споживання... В кінцевому наслідку отримуємо «сповідальне суспільство», з мікрофонами, встановленими в сповідальнях, та мегафонами — на публічних площах. Кожному гостинно відкритий вхід до цього сповідального суспільства, а от ті, хто залишаються позаним, відмовляючись долучитися, сплачують високу ціну... Триматися наодинці та не брати участі в грі у публічність майже неможливо» [1, с. 36, 38].

В сучасному українському суспільстві ми маємо досить складне переплетення публічності та приватності, що вимагає спеціального дослідження. Що стосується ситуації в освіті, то тут ми маємо скоріше варіант «квазіпублічності». Це спостерігається вже на рівні управління як системою освіти в цілому, так і на рівні конкретного ЗВО. Не лише слова «автономія» та «самостійність», які часто використовуються в нормативних документах, а й наявність різноманітних колегіальних органів, проведення громадських слухань і т.п., здається, свідчать на користь публічності. Втім, вже досить жорстка вертикаль управлінських рішень, коли обговорення не передбачає внесення принципових змін в запропоновані рішення, дозволяє схарактеризувати цю ситуацію як «квазіпублічну». Більше того, на рівні колективної свідомості вкоріненою (і, вочевидь, не безпідставно) є думка про те, що на практиці вирішення проблем залежить від персоналізованих зв'язків керівників. Тобто маємо певну невідповідність формальних інститутів та реальних практик. При цьому основна маса «тих, хто вчить, і тих, хто вчиться» бачиться як об'єкт певної опіки, від них не вимагається особлива думка, їм лише треба пояснити необхідність реформ. Реакція цієї більшості зазвичай мовчазна, бо всі розуміють «правила гри». Поодинокі сплески протестної активності мають локальний характер. Взагалі квазіпублічна взаємодія не передбачає якихось особливих думок, тож в соціальних мережах такі голоси здебільшого ховаються під вигаданими

«ніками», а з простору конкретних ЗВО такі особи поступово витискуються.

Ше один варіант «квазіпублічності» маємо в інформаційному просторі. З одного боку, велика кількість подій, про яку повідомляється на сайтах ЗВО, свідчить на користь публічності. Втім, якщо проаналізувати декілька таких сайтів, то легко можна побачити подібність, а то й шаблонність багатьох подій. Передусім, маємо на увазі ті з них, які обумовлені політичною чи культурною кон'юнктурою. Часто така кон'юнктура вимагає замовчування певного культурного спадку, відмову від тих чи інших традицій. Більшість цих новин мають дуже коротке життя, бо вже завтра вони втрачають «свіжість». Маніпулятивність інформаційних практик ЗВО полягає також в тому, щоби такою активністю підвищувати власний рейтинг, бо «представленість в інформаційному просторі» виступає важливим критерієм в цьому плані. Відповідно, ще однією ознакою «квазіпублічності» є регулювання інформаційного контенту сайтів, щоби не наражатися на негативні оцінки в соцмережах з боку певним чином ангажованих осіб, а також наявність системи відстеження та реакція на такі оцінки, що межує з страхом.

Безсумнівно всі ознаки квазіпублічності має взаємодія викладачів зі студентами. В умовах панування дистанційної освіти будь-яка лекція стає публічною, оскільки проконтролювати склад слухачів часто неможливо. Такими слухачами можуть стати не лише родичі чи знайомі студентів, але й випадкові люди, оскільки інколи студенти вмикають зум-конференцію в публічних місцях. Це змушує викладача постійно мати на увазі досить «широку аудиторію» та контролювати свою позицію, яка не може виходити за межі пануючого дискурсу, тобто посилювати самоцензуру. Водночас, використання аватарків робить спілкування «квазіпу-

блічним», бо такого роду «присутність» є сумнівною.

Підбиваючи підсумок, слід зазначити, що традиційно університети поєднували в собі досить контраверсійні характеристики, в тому числі йшлося про «демократизм та аристократизм», «відкритість та корпоративність» і т.п. Важливою основою був певний культ традицій. Посткультура стала серйозним викликом для університетів, бо руйнуються підвалини університетської ідеї. Публічність, яка суттєво зросла з появою інтернету та соціальних мереж, стала невід'ємною складовою посткультури. В українських реаліях вона має чимало специфічного, що можна позначити словом «квазіпублічність». Здається, що подолання негативних впливів цього явища слід починати з усвідомлення того, що культура неспроможна розвиватися без високих цілей, без ідеалів. Відповідно, завданням університету залишається те, що Вільгельм фон Гумбольд позначив словом «більдунг», що передбачає формування особистості, а не маси. Вже згадана Ханна Арендт колись зазначила, що ще римляни вважали, що «культурною людиною є та, яка вміє обирати собі компанію серед людей, серед речей, серед думок, як у сьогоденні, так і в минулому» [2, с. 226]. Ми ж пропонуємо уважніше придивитися до того, що останнім часом називається «неокультурою», тобто подумати не лише про минуле й сьогодення, а й про майбуття.

Література

1. Бауман З., Донскіс Л. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плінній сучасності. Київ : Дух і літера, 2014. 280 с.
2. Arendt H. The Crisis in Culture // Between Past and Future. New York : Penguin, 1994. P. 197–226.

10.02.2025

Відомості про автора:

Посохов Сергій Іванович — доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історіографії, джерелознавства та археології; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; email: sposokhov@karazin.ua https; ORCID: orcid.org/0000-0003-1390-0625